

ПСИХОЛОГИЯ

УДК:37.013.77

DOI: 10.35254/bhu/2022.59.106

Замирбекова Г. З.,

К. Карасаев атындагы БМУ

ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙДАГЫ СТУДЕНТТЕРДИН ПСИХОЛОГИЯЛЫК АДАПТАЦИЯСЫ

Кыскача мазмуну

Бул макалада автор социалдык чөйрөнүн жаңы шарттарын жана талаптарын адаптациялоо жана кабыл алуу жөндөмдүүлүгүнө эмес, мүмкүн болгон эффективдүү окутууга ЖОЖдун студенттеринин ийгиликтүү адаптацияланышынын актуалдуулугун негиздеп, кесиптик компетенттүүлүктүн калыптанышын ажыратат. Окуучулардын аймактык өзгөчөлүктөрүн, инсандык өзгөчөлүктөрүн эске алуу маанилүү. Адаптациялардын алдыңкы түрлөрү, адаптация процессин башкаруунун формалары жана ыкмалары келтирилген, алар студенттерди университеттин мейкиндигине киргизүү процессин тездетүүгө мүмкүндүк берет. Бул студенттин университеттик чөйрөсүнүн жаңы шарттарына, иштин жаңы түрлөрүнө тааныштыруу болуп саналат. Ал жаңы чөйрөнүн шарты койгон талаптар менен мурунку тажрыйбанын негизинде инсандын аларга болгон даярдыгынын ортосундагы карама-каршылыктарга негизделет. Бул карама-каршылыктарды инсандын ишмердүүлүгүн жана жүрүм-турумун кайра куруу, ошондой эле объективдүү факторлордун жөнгө салуучу таасири аркылуу чечүү окуу процессинин динамикасын аныктайт, анын көрсөткүчтөрү инсандын структурасындагы сапаттык өзгөрүүлөр жана анын жаны кырдаалдагы жүрүм-турум моделдери болуп саналат.

Түйүндүү сөздөр: адаптация, университет чөйрөсү, окуу, билим берүү процесси, жүрүм-турум формасы, үй-бүлө, аймак, кесиптик адаптация, интерналдык.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ СТУДЕНТОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация

В данной статье автором обоснована актуальность успешной адаптации студентов вуза возможного эффективного обучения, не умение приспособиться и принять новые условия и требования социальной среды и лишает формирование профессиональных компетенций. Важно учитывать региональные особенности студентов, особенности личности. Представлены ведущие виды адаптаций, формы и методы управления процессом адаптации, позволяющие ускорить процесс включения студентов в вузовском пространстве. Это приобщение студента к новым условиям вузовской среды, к новым видам деятельности. В ее основе лежит противоречия между требованиями, предъявляемыми условиями новой среды и готовность личности к ним на основе предыдущего опыта. Разрешение данных противоречий путем перестройки деятельности и поведения личности, а также регулирующего влияния объективных факторов обуславливает динамику процесса обучения, показателями которой выступают качественные изменения в структуре личности и моделях ее поведения в новой ситуации.

Ключевые слова: адаптация, университетская среда, обучение, образовательный процесс, форма поведения, семья, регион, профессиональная адаптация, интернальность, образовательное пространство.

PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract

In this article, the author substantiates the relevance of successful adaptation of university students to possible effective learning, not the ability to adapt and accept new conditions and requirements of the social environment and deprives the formation of professional competencies. It is important to take into account the regional characteristics of students, personality traits. The leading types of adaptations, forms and methods of managing the adaptation process are presented, which allow speeding up the process of students' inclusion in the university space. This is the introduction of the student

to the new conditions of the university environment, to new types of activity. It is based on the contradictions between the requirements, the conditions of the new environment and the readiness of the individual for them on the basis of previous experience.

Key words: *adaptation, university environment, learning, educational process, form of behavior, family, region, professional adaptation, internality, educational space.*

Коомдун азыркы өнүгүүсү, билим берүү процессинде студенттердин жаңы университеттик чөйрөгө адаптациясын изилдөө зарылдыгын талап кылат. [8, 168 б.] Кечээки окуучулар биринчи курска тапшыргандан баштап өздөрүн жаңы шарттарга жана студенттик жашоого көндүрүү керек. [8, 180 б.]

Билим берүү процессиндеги студенттин окуудагы жетишкендиги жана анын окуудагы ар кандай талаптарга (социалдык, физикалык) жактан ички ыңгайсыздыкты сезбестен, айлана-чөйрө менен конфликтсиз болуу. Коом объективдүү, компетенттүү жаш адистерге муктаждыгы бар. [5, 68 б.]

Кесиптик чеберчиликтин бийиктиктерине жетүү мүмкүнчүлүгү, мурдагы мектеп окуучуларынын активдүү жашоо позициясы студенттик чөйрөгө көнүү жөндөмдүүлүгү менен байланыштуу. Инсандын дүйнө таанымдык имшердүүлүгү инсандын жеке потенциалынын курамдык бөлүгү катары жалпы социалдык адаптацияланышы менен байланышкан, башкача айтканда, азыркы жаштар үчүн тез адаптацияланышы маанилүү. Жалпысынан маданий компетенцияларды өздөштүрүү мугалимдердин эффективдүү баарлашуусун уюштуруу үчүн теңтуш коомдо ийгиликтүү адаптациялоого мүмкүндүк берет. Эгерде бүтүрүүчү, кечээки мектеп окуучусу болсо, өзүнө тааныш моделин гана колдонсо жана жашоонун, ишмердүүлүктүн шарттарынын өзгөрүшүнө ийкемдүү мамиле кылууну билбесе, жаңы шарттарды жана социалдык талаптарды кабыл ала албаса, кесиптик чөйрөгө аралаша албаса, мындай студент адаптацияланган, билим алуу үчүн өзүнүн бардык интеллектуалдык потенциалын колдонбоосо анда жогорку окуу жайдагы окуу процесси эффективдүү натыйжа бербейт. Ошентип, жогорку деңгээлдеги адистин калыптанышына инсан тез арада адаптацияланганда гана мүмкүнчүлүк болот. Жогорку окуу жайларынын системасында коллективдеги мамилелердин татаалдашы байкалат, мугалимдин инсанга койгон талаптары өсүп жатат.

“Мугалим – студент” түшүнүгүндө окутуунун өз ара аракеттенүүсүнүн маңызы жана чөйрөсү үзгүлтүксүз түзүлгөн окутуу шарттары болуп саналат. [10, 204 б.]

Студенттик жашоо адаптациясы - бул ар кандай социалдык жана инсандык деңгээлдердеги студенттер үчүн ар түрдүү процесс, өзгөчөлүктөрү, улуту, аймагы, жашаган жери, үй-бүлөсү.

Ошентип, эффективдүү окутуу - бул окуучулардын окуу процессине тез киргизүү, мектептеги окуудан көп жагынан айырмаланып, окуу процессинин жаңы шарттарына көнүп кетүүсү. Дагы татаал адаптация – бул туулган жеринен алыс жайгашуусу. Ата-энесинин, үй-бүлөсүнүн таасири чектелүү, социалдык адаптациядагы кыйынчылыктар да улуттук маданияттын өзгөчөлүгү менен байланыштуу. Студенттин психологиялык жана социалдык адаптациясынын жакшырышы жогорку интерналдык менен байланыштуу. [2, 230 б.] Адаптация соматикалык компонентти да камтыган көп кырдуу

процесс болгондуктан, ийгиликтүү адаптация үчүн инсандын ички мүнөздөмөлөрү канчалык маанилүү экени айкын болуп калат – активдүүрөөк процесс “ичинде” табылган алардын ден-соолугуна көбүрөөк кам көрүшөт, профилактикалык жардамга көбүрөөк кайрылышат. Жаңы социалдык чөйрө тубаса сапаттарды өзгөртпөйт, бирок университеттин психологиялык кызматы тарабынан коррекциялык ыкмаларды колдонууда өз ресурстарына таянууга үйрөнүүгө мүмкүндүк берет. Субъективдүү башкаруунун деңгээлин аныктоо социалдык-психологиялык адаптация процессин көзөмөлдөө үчүн колдонулушу мүмкүн.

Жаңы нормаларды кабыл алуудагы кыйынчылыктар, кечээки мектеп окуучуларынын стереотиптеринин кескин бузулушу, жаңы коллективде белгилүү статусту орнотуу жана сактоо мугалимден жаңы коомдук ролго кирген окуучуну кылдат коштоп жүрүүнү талап кылат. Психологиялык-педагогикалык илимий адабияттарда окуучулардын адаптациясынын түрлөрү боюнча ар кандай көз караштар бар.

Жогорку окуу жайдагы студенттери адаптациялоо проблемасын көптөгөн изилдөөчүлөр талдап үч негизги адаптацияны аныктоо мүмкүндүк беришкен:

- социалдык-психологиялык адаптация;
- дидактикалык адаптация;
- кесиптик адаптация.

Студенттердин социалдык-психологиялык адаптацияланышы – бул жаңы коллективге кошулуу, көз караштарды, нормаларды жана баалуулуктарды кабыл алуу процесси. Адаптациянын бул түрү үчүн шаардын жашоо образына ыңгайлашуу, жатаканада жашоо жана студенттер менен өз тобунда гана эмес, алар менен чогуу жашаган студенттер менен да мамиле түзүү зарылчылыгы күчөйт. Бул категориядагы студенттердин социалдык-психологиялык адаптациясынын кыйынчылыктары социалдык чөйрөнүн жаңычылдыгы, кадимки коллективдин, тууган-туушкандарынын жана досторунун жоголушу, тилди начар билүүсү, ынтымактуу жамааттын жоктугу менен шартталган. студенттик топ. Терс окуялар бул көйгөйлөрдүн жана кыйынчылыктардын таасиринин натыйжасы катары кызмат кылышы мүмкүн: баш аламандык, жалгыздык сезими, татыксыздык, үйдү сагынуу. Студенттердин социалдык-психологиялык адаптациясын тездетүү чаралары катары топтук иш-чараларын колдонулушу керек: окуу жайын жана шаарды кыдырып чыгуу: жатаканада жашаган окуучулардын жашоосун уюштурууга көмөктөшүү.

Дидактикалык адаптация – бул окуучунун билим берүүнүн жаңы системасына, анын мазмунуна, ыкмаларына жана формаларына ыңгайлашуу процесси. Адаптивдик дидактикалык кырдаал университетте окуунун мазмунунун жана шарттарынын жаңылыгы, окуу ишинин жаңы формаларын, ыкмаларын жана ыкмаларын иштеп чыгуу зарылчылыгы менен шартталган.

Студенттердин пикири боюнча, окуудагы негизги кыйынчылыктарга төмөнкүлөр кирет: окуу материа-

лынын көптүгү, анын татаалдыгы; көп сандагы жаңы дисциплиналар; окуу адабияттарын колдоно билбөө, ошондой эле анын конструкциясы; орус тилин жетишсиз билүү, өз тобунун мугалимдери жана студенттери менен байланыштын жоктугу; окуу жана эс алуу убактысын пландаштыра албоо ж.б. [3, 339 б.]

Дидактикалык тез көнүү үчүн мугалимдер (айрыкча кураторлор) топту бириктирүүгө, студенттерди университеттеги билим берүү системасы менен тааныштырууга, студенттерди кафедранын жана факультеттин окутуучулары, студенттердин активисттери менен тааныштырууну уюштурууга көмөктөшүүгө чоң көңүл буруулары зарыл. жогорку курстарда студенттердин окуу ишинин өзгөчөлүгү менен тааныштыруу боюнча кириш темасын бардык дисциплиналар боюнча лекциялык курстарга киргизүү.

Кесиптик адаптациясы – студенттин бул кесипке кирүү, келечектеги кесиптик ишмердүүлүктүн баалуулуктарын жана нормаларын өздөштүрүү.

Жаштык - бул идеалдуу "мен" менен чыныгы "мени" салыштыруу аркылуу ишке ашырылуучу профессионалдык интроспекциянын жана өзүн-өзү баалоо мезгили. Бирок биринчиси текшерилбейт, экинчисине ар тараптуу баа берилбейт. Бул чечилбеген карама-каршылык көп учурда инсандын ички кооптуулугуна алып келет, ал түшүнбөстүк же кемчилик комплексинде, ал эми башкаларында - болуп жаткан нерсеге сырткы ачык-айкындык жана жасалма кайдыгерлик түрүндө көрсөтүлөт. [4, 352 б.]

Студенттин кесиптик адаптациясынын кыйынчылыктары төмөнкүлөрдү камтыйт: анын кесиптик келечеги тууралуу бүдөмүк ой; туура кесиптик өзүн-өзү баалоо жүргүзүүгө жөндөмсүздүгү; кесиптик орнотуунун логикасын туура эмес түшүнүү; окуу процессинин профессионалдык багытын көрө албоо. [5, 230 б.]

Студенттердин профессионалдык адаптация процессин башкаруунун формалары жана методдору болуп төмөнкүлөр саналат: студенттерди негизги окуу программасынын максаты жана мазмуну, университеттеги окуу-тарбия процесстери менен түшүндүрүү иштери; окулган дисциплиналардын кесиптик багытын күчөтүү; бул адистик боюнча факультетте окутуунун жеке маанисин түшүндүрүү боюнча жеке иштер; студенттин болочок кесиби жөнүндө ойлорун оңдоо жана өркүндөтүү; кесиптик иш-аракеттин субъекти катары өзүн андоонун негизинде студенттердин жаңы өзүн-өзү андоосун өнүктүрүү; кесипке карата туруктуу позитивдүү мамилени калыптандыруу. [2, 77 б.]

Демек, студенттин университетке ыңгайлашуусу негизинен эки жылга созулат. Студенттердин активдүүлүгүнүн мүнөзү жана анын натыйжалары боюнча адап-

тациялык тоскоолдукту жеңүүнү толук баалоого болот. Эгерде үчүнчү курска карата студенттердин жигердүү активдүүлүгүн, максаттуу окууда, студенттик топтун жана факультеттин жамааттык иштерине активдүү катышуусун байкаса, демек, адаптация мезгили аяктады. Студенттердин адаптация процессин башкаруунун милдети жаңы шарттарга ыңгайлашууга, келечектеги кесибине карата жигердүү жана позитивдүү көз карашта калыптандырууга, алардын окуусунун жана билим берүү жана кесиптик ишмердигинин ритмине тез киришине жардам берүү болуп саналат. [9, 168 б.]

Адабияттар

1. Антипова Л.А. Педагогические технологии успешной адаптации личности студентов в процессе обучения в вузе // Казанский педагогический журнал.-2012.-№2.-Б. 180.

2. Виноградова А.А. Адаптация студентов младших курсов к обучению в вузе// Образование и наук. Известия Уральского отделения Российской академии образования.-2013.-№3.-230 б.

3. Галимова, В.Н. Проблемы социальной адаптации детей, находящихся в государственных учреждениях: материалы науч.-прак. конф./В.Н.Гамилова.-Челябинск: ЧГАКИ,2007.-339 б.

4. Загязинский, В.И. Педагогик: учебник для студентов высш. Проф.образования / В.И. Загязинский, И.Н. Емельянова; пд.ред. В.И. Загязинского.-М.: Академия,2012.-352 б.

5. Долгова В.И., Кондратьева О.А., Нижегородцева Е.С. Исследование адаптации первокурсников к обучению в университете // Научно- методический электронный журнал "Концепт".-2015.-Т.31.-66-77 б.

6. Латыш Л.Б. К проблеме управления адаптацией молодежи // Право и образование.-№2.-2007. Б.199-130.

7. Кузьмишкин А.А., Кузьмишкина Н.А., Забирова А.И., Гарькин И.Н. Адаптации студентов первого курса в вузе // Молодой ученый.-2014.-№3.-933-935 б.

8. Постовалова Г.И. О факторах, определяющих адаптационную способность человека // Психологические и социально-психологические особенности адаптации студентов / Г.И.Постовалова.- Ереван: ЕР-ГПУ,1973.-б.18-19.

9. Смирнов А.А. адаптация студентов и образ вуза: монография/ А.А. Смирнов, Н.Г. Живаев; Яросл.гос.ун-т. Им.П.Г.Демидова.- Ярославль: ЯрГУ, 2010.-168 б.

10. Замирбекова Г.З. Учебно-воспитательная работа в высших учебных заведениях (на примере начально-образовательного журнала Вестник БГУ им.К.Карасаева -2018.-№4.- 204 б.